

Концепція державної національної політики Республіки Молдова

Костянтин Вітман,

кандидат історичних наук, доцент
Одеської національної юридичної академії

Події кінця 1980-х – початку 1990-х років у Молдові, інспіровані радикальними політичними силами, поставили молоду державу на грань дезінтеграції, втрати національного суверенітету. Гострі міжетнічні конфлікти призвели до територіального розділення країни. Така ситуація обумовила необхідність вироблення Концепції державної національної політики Республіки Молдова. У пропонованій статті дається аналіз цього документа.

На заваді налагодженню міжетнічного миру в Молдові стала активність (і популярність) сил націоналістичного спрямування, зокрема тих, що заперечують саме існування молдавської нації і молдавської мови, дискредитують молдавську історію, стверджуючи, що Молдова – невід’ємна частина Румунії. Державна влада своєю політикою фактично підтримувала такі сили, внаслідок чого загострювалося мовне протистояння, що призвело до погіршення становища національних меншин. Домінування радикальних настроїв обумовлювалося тим, що в країні не було вироблено чітких принципів політики поступового переходу, інтеграції національних меншин в молдавське суспільство. Більше того, в країні практикувалися кадрові чистки за мовною ознакою. Такі заходи тільки поляризували етнічно різноманітне суспільство країни.

Молдова – поліетнічна країна. За переписом 2004 року, етнічний склад населення становлять: молдавани – 76 %, українці – 8,4 %, росіяни – 5,8 %, гагаузи – 4,4 %, болгари – 1,9 % [1]. До складу республіки входить одне автономно-територіальне утворення – Гагаузія. Однак реальне наповнення цієї автономії, визначене Законом про статус Гагаузії від 1994 року, „вимивається” внаслідок дій центральної влади, що не може не викликати невдоволення гагаузів.

Отже, „ситуація міжетнічних стосунків обумовила необхідність розробки і прийняття парламентом Концепції державної національної

політики Республіки Молдова, що відповідає б загальнонаціональним інтересам і забезпечувала зміцнення незалежності молдавської держави і формування багатонаціонального громадянського суспільства”, – зазначається в Пояснювальній записці до проекту Концепції державної національної політики Республіки Молдова [2].

Реалізацію ідей Концепції національної політики Молдови покладено безпосередньо на органи публічної влади та інститути громадянського суспільства (до яких віднесено політичні партії, неурядові організації) шляхом налагодження діалогу між ними. Президент Молдови В. Воронін вніс проект Концепції на розгляд парламенту, який схвалив цей документ наприкінці 2003 року.

Концепція державної національної політики Республіки Молдова є політичним документом, який повинен мати правові наслідки. Тобто він передбачив розробку комплексної програми заходів щодо її реалізації. Проте такої програми немає й досі. Документ залишається політичною декларацією.

Як стверджується в преамбулі Концепції, актуальність вироблення і прийняття Концепції обумовлена необхідністю визначити принципи і завдання державної національної політики, спрямованої на зміцнення незалежності й суверенітету країни, створення сприятливих умов для вільного розвитку всіх етнічних і мовних спільнот, їх інтеграцію в єдиний народ Республіки Молдова.

В цілому Концепція – документ досить типовий для країн пострадянського простору. Вона має, зокрема, спільні риси з російською відповідною концепцією, а також з проектами української концепції етнонаціональної політики.

Концепція складається з п'яти розділів. У першому розділі – „Загальні положення” – окреслюється етнонаціональна палітра, що сформувалася на теренах Молдови. Спостерігається помітний акцент на державницькій складовій. Розділ починається з констатації того, що „Республіка Молдова є політико-правовим продовженням багатовікового процесу безперервної державності молдавського народу. Державотворча національність – молдавани разом з представниками інших етносів: українцями, росіянами, гагаузами, болгарами, євреями, румунами, білорусами, циганами (ромами), поляками та іншими складають народ Молдови, для яких Республіка Молдова є спільною батьківщиною”. Таке формулювання декларує політичний намір покласти край спекуляціям антимолдавського вектора. І саме ця теза викликала критику з боку антимолдавеністів, апологетів інтеграції Молдови з Румунією: вони сприйняли її як „антирумунський” випад. Вони в принципі заперечують право молдаван на національне самовизначення, на використання етноніму „молдавани”, лінгвоніму „молдавська мова”, доктрини молдавенізму і, зрештою, право молдаван на окремішню державність.

Уніоністи розгорнули цілу кампанію з дискредитації документа на сторінках преси, зокрема, таких видань, як кишинівська газета „Флукс”, яська газета „Зіуа”. Очільники Спілки письменників Молдови провели зібрання представників інтелігенції, на якому було ухвалено резолюцію із засудженням Концепції. В резолюції, зокрема, зазначалося, що в Декларації незалежності Молдова проголошена „другою румунською державою”, містилося різке засудження „створення нової ідентичності на території Східної Молдови” [3]. Ось назва статті одного з філологів: „За допомогою Концепції державної національної політики влада намагається створити нову етнічну спільноту – молдавський народ”. Прорумунськи налаштовані противники Концепції у такий спосіб стверджували, що її прийняття та реалізація надасть Республіці Молдова „нову етнокультурну, історичну, мовну та політико-правову ідентичність”. Вони заперечують шестисотлітній розвиток молдавського етносу і молдавської державності. В їх публікаціях молдавани називаються „бесарабськими румунами”, до назви ж „молдавани” чи не обов’язково додається означення „так звані”.

В принципі позиція уніоністів зрозуміла – твердження, що молдавани – це ті ж самі румуни дає Молдові більше шансів об’єднатися у майбутньому з Румунією. З економічної і політичної точки зору таке прагнення зрозуміле: Румунія незабаром стане частиною євроспільноти, а потрапити до Євросоюзу в складі Румунії – перспектива досить приваблива.

Те, що націоналістично налаштовані сили обстоюють не незалежність власної країни, а включення її до іншої держави, загрожує міжетнічній згоді в Молдові. Цим небезпечним тенденціям, що ставлять під сумнів цілісність і суверенітет держави, слід було покласти край задля збереження на політичній карті світу Республіки Молдова. Саме тому одним із напрямів реалізації державної національної політики окремим пунктом в Концепції було визначено „правову і політичну нейтралізацію безперервних спроб демолдовенізації, заперечення існування молдавської нації і молдавської державності, дискредитації молдавської історії, ігнорування етноніма „молдавани” і лінгвоніма „молдавська мова”. (Явище заперечення молдавської самобутності дістало в цьому політичному документі навіть новий політичний термін – „демолдовенізація”).

Крім вищезгаданого, державна національна політика в Молдові, згідно з Концепцією, має бути націлена на: забезпечення громадянської згоди; розвиток всіх етнічних і лінгвістичних спільнот; розвиток традиційно коректних міжетнічних відносин; подолання наслідків громадянського конфлікту кінця 1980-х - початку 1990-х років, що деформував традиційно коректні міжетнічні відносини в Молдові; якнайшвидше вирішення питання територіальної цілісності країни; невідкладне створення необхідних умов для оволодіння частиною населення Молдови

молдавською мовою; неприпустимість звуження сфери використання російської мови у всіх сферах життєдіяльності держави і суспільства.

Слід зазначити, що Концепція, як і більшість документів такого типу, декларує побажання: „Державна політика має бути націлена на...”. Замість того, щоб чітко визначити: „Державна національна політика спрямована на...”. Оскільки, як зазначається в преамбулі, Концепція є базовим документом для органів публічної влади у сфері соціально-економічної і культурної політики, то в ній не може міститися декларацій про наміри (на кшталт „політика має бути націлена на...”). Отже, нормативно, категоріально і структурно документ ретельно не виписаний.

До категоріальних недоліків Концепції можна віднести й поняття, які вводяться без жодного тлумачення. Наприклад: „Традиційно коректні міжетнічні відносини”. Як законодавець, що працюватиме над розробкою конкретних законів, спрямованих на реалізацію положень Концепції, так і виконавець в особі органів державної влади, які мають нею керуватися, довільно тлумачитимуть дефініцію „традиційно коректні міжетнічні відносини”. Для подолання цієї невизначеності деякі документи такого характеру, як, наприклад, один з проектів Концепції державної етнонаціональної політики України, подають окремо тлумачення понять, які згадуються в Концепції.

Характерно, що категорії „нація” у Концепції національної політики Молдови взагалі немає. Натомість вживаються категорії „народ”, „етнос”, „культурні спільноти”, „мовні спільноти”, „етнічні спільноти”. Концепція не розмежовує термінів „етнос” і „етнічні спільноти”, застосовуючи їх як синоніми.

Намагаючись подолати крайні тенденції, згладити гострі кути міжетнічного протистояння, законодавець уникає поняття „нація” і цим самим викликає іншу крайність. Увівши поняття „молдавський народ”, Концепція в принципі закладає підвалини формування політичної нації. Однак критики Концепції з табору „молдавенізму” переконані, що Молдова вирішить проблему стосунків між етносами, які проживають на її території, якщо проголосить молдавську націю як політичну одразу ж у Концепції, і держава у своїй практичній діяльності керуватися цим політичним рішенням.

Інша група опонентів заявляє, що народ Молдови складається з титульного етносу та національних меншин, і немає жодної потреби їх інтеграції в єдиний молдавський народ, що нівелювало б специфічні особливості кожної національної складової. Тобто ці опоненти наполягають на етнічному розумінні нації. Така позиція не припускає застосування державою заходів, які передбачають трансформацію етнічного конгломерату в політичну націю зі своєю окремим національною ідеєю. Концепцію „спрямували” на третій шлях, вирішивши „не ігнорувати” нинішні етнополітичні реалії в Молдові та факт непередготовленості

поліетнічного суспільства до виконання декрету про перетворення його на політичну націю” [4].

За таких різноспрямованих тенденцій передумови створення політичної нації в Молдові не виникнуть ніколи, якщо навіть толерантна Концепція викликала бурю протестів.

У третьому розділі Концепції основними цілями державної етнонаціональної політики Республіки Молдова проголошуються: зміцнення і вдосконалення принципу поліетнічності, полікультурності і багатомовності в процесі консолідації єдиного молдавського народу; зміцнення політико-правових та історико-культурних основ територіальної цілісності Республіки Молдова; створення умов, за яких різні культурні й мовні спільноти можуть жити разом, шляхом зміцнення їх довіри до спільної батьківщини - Республіки Молдова; збереження історичної пам'яті молдавського народу, подальше утвердження і розвиток його національно-культурної самобутності; збереження і розвиток культур і мов усіх етнічних спільнот Молдови.

Отже, цілі державної національної політики перегукуються з напрямками і значною мірою їх дублюють. Наприклад, „розвиток всіх етнічних і лінгвістичних спільнот” у напрямках та „збереження й розвиток культур і мов усіх етнічних спільнот” - у цілях; або: „розвиток традиційно коректних міжетнічних відносин” та „зміцнення і вдосконалення принципу поліетнічності, полікультурності”. Напрямами слід було б об'єднати з цілями в окремому розділі, а перший розділ присвятити повністю огляду основних етнонаціональних проблем та ситуації в країні.

Особливої уваги заслуговує спроба авторів Концепції вирішити мовне питання. В документі йому надається великого значення, адже саме ця проблема належить до найгостріших причин поляризації і загострення міжетнічної напруги в Молдові.

В Конституції держави офіційний статус надано молдавській мові, яка дуже близька до румунської. Але чимало громадян Молдови й досі нею не володіють. Впровадження молдавської мови як державної стало підставою для масових звільнень з роботи немолдаван на початку 1990-х років та неабиякого противу молдавізації з боку проросійськи налаштованого населення [5].

Вирішення мовного питання – наріжний камінь забезпечення міжетнічного миру в Молдові. У зв'язку з цим Концепція державної національної політики робить реверанс у бік російськомовних громадян, які й досі не спромоглися оволодіти державною мовою: „Російська мова, яка, у відповідності з чинним законодавством, має статус мови міжнаціонального спілкування, також застосовується в усіх сферах життєдіяльності держави і суспільства. Молдові притаманна молдавсько-російська і російсько-молдавська двомовність, яка за нинішніх умов потребує розвитку і вдосконалення”. І це при тому, що в країні діють

Стаття 13 Конституції, згідно з якою державною мовою Республіки Молдова є молдавська мова, котра функціонує на основі латинської графіки [6], і Закон „Про функціонування мов на території Молдавської РСР” від 1989 року. В статті 1 цього закону чітко записано, що „молдавська мова як державна використовується у всіх сферах політичного, економічного і культурного життя і у зв'язку з цим виконує на території республіки функцію міжнаціонального спілкування”. Саме ці статті були взяті на озброєння під час загострення міжетнічного протистояння з російськомовними громадянами. Хоча згаданий закон містить і статті про особливий статус російської мови як мови міжнаціонального спілкування.

В Концепції державної національної політики окремим напрямом визначено „неприпустимість звуження сфери використання російської мови у всіх галузях життєдіяльності держави і суспільства”. Проросійські політичні сили висловили своє задоволення таким підходом: „Молдавська мова, поки її не засвоять немолдавани Молдови, неспроможна взяти на себе функції мови міжнаціонального спілкування”. Головним аргументом вони вважають те, що без російської мови неможливо здійснювати спілкування як між немолдаванами, так і між ними і титульною більшістю.

В цілому Концепція толерантно констатує, що „терпимість і повага до мов, культур, релігій та вірувань інших етнічних спільнот, що проживають на території Молдови, завжди були притаманні молдавському народу”. Водночас документ визначає статус молдавської мови, який є перифразом вищезгаданої статті закону про функціонування мов: „Молдавська мова, маючи статус державної мови, використовується у всіх сферах політичного, економічного, соціального і культурного життя. Вивчення молдавської мови є одним з національних пріоритетів Республіки Молдова”. Отже, виникла ситуація, коли реалізація положень щодо статусу молдавської мови суперечить реалізації положень щодо російської.

Декларативний характер концепцій національної та етнонаціональної політики країн пострадянського простору є типовою вадою цих документів. Тому вони досить часто залишаються не чим іншим, як політичними заявами, якими органи державної влади й не збираються керуватися. Інша справа, якщо на основі відповідних концепцій розробляється відповідне законодавство або хоча б програма їх реалізації.

Автори Концепції національної політики Республіки Молдова пішли тією ж дорогою. Так, у п'ятому розділі – „Забезпечення державної національної політики” зафіксовано положення, за яким державна національна політика здійснюється шляхом втілення конкретних дій, спрямованих на виконання цілей і завдань, які містить Концепція. Яких саме конкретних дій – не уточнюється. Передбачається тільки, що для виконання положень Концепції уряд розробляє комплексну програму її реалізації, яка має передбачати узгоджені заходи національної політики

з основними пріоритетами економічних і політичних реформ, що здійснюються в республіці. Це дуже розмите формулювання. Як вже зазначалося, жодної комплексної програми не розроблено й досі. Єдине більш-менш конкретне положення із визначенням органів державної влади, відповідальних за виконання Концепції, зустрічається наприкінці документа й полягає у покладенні відповідальності за координацію роботи міністерств і відомств з виконання Концепції на уряд республіки.

Отже, Концепція національної політики Республіки Молдова так і залишилася декларативним документом. І це не виняток. В Росії, наприклад, Концепція державної етнонаціональної політики зафіксувала існуючий стан етнонаціональних стосунків і, оскільки була прийнята ще 1996 року, потребує перегляду.

Молдова могла піти іншим шляхом – розробити й затвердити універсальну концепцію, в якій було б зафіксовано загальні настанови національної політики, котрі можна було далі розвивати в законодавстві. Однак Концепція просто констатувала проблемні моменти стану етнонаціональних відносин в країні, жодним чином не окресливши механізмів їх розв'язання. Наприклад, проросійськи налаштовані політичні сили звинуватили владу Молдови в прийнятті толерантної до їх вимог Концепції з метою прикрити дискримінаційну політику щодо російськомовних громадян. Справа в тому, що проект Концепції був запропонований президентом М. Вороніним, який переміг на виборах з гаслами лояльності до Росії та надання російській мові статусу другої державної. Відповідний законопроект був ухвалений парламентом, але 2002 року Конституційний Суд визнав молдавську мову єдиною офіційною, скасувавши закон, прийнятий законодавцями [7].

Як переконані представники російської та російськомовної меншин, нинішня політика із зовнішньополітичним прицілом породила декларативну Концепцію. Президент М. Воронін намагався вирішити придністровський конфлікт за допомогою Росії, тому фактом прийняття Концепції національної політики прагнув продемонструвати РФ, що питання дискримінованого становища російськомовних громадян в Молдові на шляху до розв'язання. Після провалу російського плану врегулювання придністровського конфлікту про Концепцію більше не згадувалося, так само забули й про програму її реалізації.

В будь-якому випадку, Концепція державної національної політики Республіки Молдова фіксує існуючий стан в етнонаціональній сфері і своїми положеннями висвітлює наявні проблеми. Як загальні положення, так і розділ про принципи державної національної політики розпочинаються твердженням про непорушність державного суверенітету Республіки. Першим принципом національної політики Концепція визначає пріоритетність заходів, спрямованих на зміцнення суверенітету, незалежності, територіальної цілісності та демократії в

країні. Те, що у світовій практиці становлення і розвитку незалежних держав такий принцип може суперечити або й взагалі ігнорувати інші принципи, зазначені в Концепції (рівність прав і свобод людини незалежно від етнічного походження) до уваги не береться.

У цьому принципі, та й у всій Концепції в цілому, простежується прагнення забезпечити суверенітет і незалежність Молдови від деструктивних зовнішньополітичних впливів і сепаратистських тенденцій. Саме тому в документі й фіксуються такі застереження. До них можна віднести й проблему використання мови міжнаціонального спілкування, яка не є державною. Відмова російськомовної меншини оволодівати молдавською мовою і послуговуватися нею у всіх сферах, включаючи офіційну, є латентним конфліктом. А вже надання російській мові статусу другої державної, як того вимагає російськомовна меншина, означає не лише зміну геополітичного курсу інтеграції в ЄС на інтеграцію в СЕП, а й загрозу національному суверенітету й територіальній цілісності, проти чого в принципі виступає Концепція.

З цих, ймовірно, причин в документі не окреслено шляхів розв'язання наявних етнонаціональних конфліктів, оскільки реалізація одних положень Концепції автоматично унеможливує реалізацію інших. Документові бракує не тільки чіткого формулювання положень, але іноді й елементарної логічності. Поряд з безумовними перевагами молдавській мові та застереженнями щодо суверенітету містяться положення відверто популістського характеру. Наприклад, одним із завдань Концепції у сфері освіти і виховання проголошується забезпечення умов для збереження і подальшого розвитку офіційних функцій російської мови. Але ж це положення елементарно суперечить Статті 13 Конституції і чинному закону про функціонування мов.

Концепція є спробою законодавця комплексно підійти до вироблення національної політики держави за допомогою політичного механізму, який потребує обов'язкового втілення в подальших правових документах (законах, інших нормативно-правових актах).

Однак, хоча документ було ухвалено ще наприкінці 2003 року, програму її реалізації не розроблено. А без такої програми Концепція залишається не чим іншим, як простою політичною заявою. Як стверджують представники російськомовної меншини, вона є кон'юктурним політичним месиджем, який мав продемонструвати, що влада йде назустріч їх вимогам. Але далі цього справа не пішла.

Та це й не дивно, адже Концепція є наскрізь суперечливим документом, і її втілення в тому вигляді, в якому вона є, в принципі неможливе. Крім того, Концепція не є програмовим, стратегічним документом, оскільки фіксує становище в етнонаціональній сфері, що склалося на 2003 рік. Але ж ситуація в країні динамічно змінюється, внаслідок чого положення Концепції відстають від вимог часу, а відтак Молдові вже незабаром

знадобиться інша Концепція національного розвитку.

Література:

1. О положении национальных меньшинств в Республике Молдова. - <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/moldavia/minority.htm>
2. Концепция государственной национальной политики Республики Молдова // Официальный Монитор. - 2004. - № 1 - 5. - http://novostnoi.boom.ru/koncept_moldova.htm
3. Грек И., Негуца А., Приэжмирянц Д. Концепция государственной национальной политики и ее противники // Независимая Молдова. - 2003. - 7 октября. - <http://www.materik.ru/index.php?section=analitics&bulid=62&bulsectionid=5240>
8. Шорников П. Концепция Надежды. - <http://www.nm.md/daily/article/2003/10/23/0101.html>
9. Коненко Г. Межнациональные отношения // Информационно-аналитический портал постсоветского пространства „Материк”. - <http://www.materik.ru/index.php?section=analitics&bulid=109&bulsectionid=10425>
6. Конституция Республики Молдова // Официальный сайт Парламента Республики Молдова. <http://www.parlament.md/law/constitution/t1/ru.html>
7. Вторая Прибалтика на Днестре, или „Общие беды” Молдовы и Латвии. - <http://www.olvia.idknet.com/ol28-10-05.htm>